

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ «ПЕРЕКОНАННЯ ЗА БІЛЬШОЮ ВІРОГІДНІСТЮ» ТА «ВАГОМЕ ПЕРЕКОНАННЯ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сергій Анатолійович ЧИЖ,

*кандидат юридичних наук, здобувач наукового
ступеня доктора юридичних наук Харківського
національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-4296-3246>*

У системі кримінального судочинства стандарти доказування відіграють ключову роль, визначаючи межу, за якою переконання суду чи інших суб'єктів процесу досягає рівня, необхідного для ухвалення того чи іншого рішення. Попри домінування в українській практиці стандарту «поза розумним сумнівом», що застосовується для вирішення питання про винуватість особи, на різних стадіях кримінального провадження виникає потреба у використанні інших, більш гнучких та диференційованих стандартів доказування, які відповідають сутності та завданням відповідної процесуальної дії чи рішення.

Особливого значення при цьому набувають такі стандарти, як «переконання за більшою вірогідністю» («balance of probabilities») та «вагоме переконання» («clear and convincing evidence»). Вони активно використовуються в судових системах багатьох країн світу, зокрема в англосаксонській правовій сім'ї, а також отримують дедалі більше визнання в українському кримінальному процесі, особливо в контексті вирішення питань, що не стосуються встановлення кінцевої вини, проте мають істотне значення для ходу досудового розслідування, обрання запобіжних заходів, вирішення окремих процесуальних питань тощо.

Стандарт «переконання за більшою вірогідністю» означає, що відповідний факт чи обставина визнається встановленою, якщо на підставі аналізу зібраних доказів суд дійшов висновку, що її існування є більш імовірним, ніж її відсутність. Іншими словами, йдеться про перевагу однієї версії над іншою навіть за відсутності абсолютної впевненості чи подолання всіх розумних сумнівів. Саме такий підхід дозволяє забезпечити оперативність і гнучкість судового розгляду в питаннях, які не потребують найвищого ступеня доказової переконаності.

Стандарт «вагоме переконання», своєю чергою, займає проміжну позицію між «більшою вірогідністю» та «поза розумним сумнівом» і застосовується у випадках, коли потрібно досягти більшої впевненості у доведеності певних фактів, ніж це вимагається для стандарту переваги ймовірності, але не настільки, як для абсолютної впевненості у винуватості. «Вагоме переконання» вимагає від суду наявності істотної, переконливої сукупності доказів, які дозволяють сформулювати чітке й недвозначне уявлення про реальність відповідних обставин.

Застосування цих стандартів в українському кримінальному процесі є не лише проявом гармонізації національного законодавства з міжнародними підходами, а й важливим інструментом для забезпечення справедливості, процесуальної економії та гнучкості реагування на різні ситуації у кримінальному провадженні. Вивчення особливостей, умов і меж їх використання дозволяє поглибити розуміння процесу доказування, сприяє підвищенню професіоналізму суб'єктів кримінального процесу та забезпечує ефективний захист прав людини.

Детальний аналіз змісту, правових підстав та практичного застосування стандартів «переконання за більшою вірогідністю» і «вагоме переконання» дозволить не лише окреслити їх місце у системі доказування, а й сформулювати рекомендації для більш ефективного і справедливого функціонування кримінальної юстиції в Україні.

Як підкреслює Х.Р. Слюсарчук, «з врахуванням правової природи стандарту доказування «переконання за більшою вірогідністю» та стандарту доказування «вагоме переконання», їхнього зарубіжного досвіду функціонування, варто зазначити, що у вітчизняному кримінальному процесі відповідні стандарти доказування застосовуються під час кримінального провадження у випадках прийняття слідчим суддею чи судом рішень про застосування заходів процесуального примусу. Який саме стандарт доказування повинен застосовуватись у вищенаведеному випадку: «переконання за більшої вірогідності» чи вищий за рівнем переконаності стандарт доказування – «вагоме переконання», залежить від ступеня втручання та обмеження прав особи, який обумовлюється заходом процесуального примусу, рішення про застосування якого повинен прийняття слідчий суддя чи суд» [1, с. 475].

На наш погляд, запропонований підхід до диференційованого застосування стандартів доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» у кримінальному процесі є надзвичайно актуальним і виправданим. Важливо, щоб рівень вимог до доказової бази прямо корелював із характером і ступенем втручання у права особи: чим істотніше обмеження чи втручання, тим вищим має бути стандарт доказування. Це дозволяє уникати необґрунтованих чи надмірних обмежень прав людини на ранніх стадіях провадження, забезпечує баланс між інтересами слідства й необхідністю захисту особи від свавільних рішень. Такий підхід сприяє гнучкості й справедливості кримінального правосуддя, відповідає міжнародним стандартам і логіці правової держави. Водночас практична реалізація вимагає чіткої законодавчої регламентації й вироблення стійкої правозастосовної практики, щоб уникнути неоднакового тлумачення стандартів судами.

При цьому, як указує І.О. Бут, у практиці ЄСПЛ сформувалася позиція, що «доказ «поза всяким розумним сумнівом» відображає максимальний стандарт, який має відношення і бажаний для встановлення кримінальної відповідальності. Але в інших областях судового розслідування стандарт доведення повинен бути співрозмірний меті, яку має пошук істини: вищий ступінь визначеності в кримінальних справах та можливий ступінь ймовірності в інших. Зіткнувшись з суперечливими версіями, Суд зобов'язаний

встановити: 1) на кого закон покладає тягар доведення; 2) чи перешкоджають будь-які правові презумпції на користь однієї з протилежних версій; 3) «баланс ймовірностей», яка з суперечливих версій видається більш правдоподібною і такою, що заслуговує довіри. Покладення на жертв катувань обов'язку доказування «поза розумним сумнівом», покладає на них тягар, який так само неможливо виконати, як несправедливо просити. Скарга одиночної жертви майже завжди стикається із запереченням, «підтвердженням» багатьма» [2, с. 230]. При цьому вчений підкреслює, що «очевидним є той факт, що стандарт доказування «баланс ймовірностей» вже застосовується у національній судовій практиці, однак засади його використання наразі судовою практикою ще не вироблені. Хоча ця доктрина була розроблена в країнах загального права, її застосування не суперечить концепції внутрішнього переконання судді: ідея, згідно з якою рішення має бути винесено на користь тієї сторони, чії твердження достовірні не самі по собі, а саме порівняно з твердженнями протилежної сторони, дозволяє судам виносити рішення в тих справах, коли позиції обох сторін небездоганні, а доказів для однозначних висновків недостатньо» [2, с. 232].

У практиці ЄСПЛ стандарти доказування, які можна умовно співвіднести з «переконанням за більшою вірогідністю» (*preponderance of probability / balance of probabilities*) та «вагомим переконанням» (*cogent evidence / strong conviction*), зазвичай, не застосовуються безпосередньо у контексті доведення вини у кримінальному провадженні по суті, де безумовним є стандарт «поза розумним сумнівом» (*beyond a reasonable doubt*). Однак ЄСПЛ може використовувати ці або подібні стандарти в інших контекстах, що мають відношення до кримінальних справ або є їхніми похідними, а саме:

1. Стандарт «переконання за більшою вірогідністю» (*Preponderance of Probability / Balance of Probabilities*). Цей стандарт є типовим для цивільних проваджень, де необхідно довести, що певний факт більш вірогідний, ніж невірогідний (тобто ймовірність його настання перевищує 50 %). У контексті кримінального провадження або справ, які мають кримінально-правові наслідки, ЄСПЛ може застосовувати цей стандарт у таких випадках: для доведення обставин, що не стосуються безпосередньо вини у вчиненні кримінального правопорушення, але мають значення для кримінального провадження; у кримінальних провадженнях, які не є суто «кримінальними» за національним правом, але підпадають під «кримінальний» аспект ст. 6 Конвенції [3].

2. Стандарт «вагоме переконання» (*Cogent Evidence / Strong Conviction*). Цей стандарт є дещо вищим за «переконання за більшою вірогідністю», але все ще нижчим за стандарт «поза розумним сумнівом». Він означає, що докази повинні бути переконливими, чіткими та сильними, щоб переконати суд у наявності певного факту. ЄСПЛ часто використовує його у контексті, де йдеться про тягар доказування для держави у складних ситуаціях, коли прямі докази недоступні, але є серйозні непрямі докази. Зокрема, у справах за ст. 2 (Право на життя) та ст. 3 (Заборона катувань) Конвенції [3], коли державу звинувачують у порушенні цих статей (наприклад, у зникненні особи, неналежному розслідуванні смерті, жорсто-

кому поведженні), тягар доказування може бути перенесений на державу. ЄСПЛ часто зазначає, що у таких справах Суд може встановити факти на підставі «твердих, вільних та взаємоузгоджених висновків або достатньо серйозних, чітких та послідовних презумпцій», які дають змогу зробити висновки, що подія відбулася з «високим ступенем вірогідності».

З вищенаведеного вбачається, що стандарти «переконавання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконавання» (або їхні варіації) з'являються у практиці ЄСПЛ у таких ситуаціях: під час вирішення питань, які не є суто кримінальними, але можуть мати кримінальні аспекти за ст. 6 Європейської конвенції (наприклад, адміністративні санкції); у процесі встановлення фактів порушень державою Конвенції (особливо за статтями 2, 3) через неможливість отримати прямі докази або коли тягар доказування перекладається на державу. У таких випадках, хоча формально не «поза розумним сумнівом», вимагається дуже високий рівень переконливості доказів.

Список використаних джерел:

1. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування «переконавання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконавання» у кримінальному провадженні: сфера застосування. *Закарпатські правові читання: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. Конф. (20–22 квітня 2017 р.)*. Том. 1. Ужгород: Юридичний факультет Ужгородського національного університету, 2017. С. 475–480.
2. Бут І.О. Використання стандарту доказування «баланс ймовірностей» у судовій практиці. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 227–233. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.40.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція Ради Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.